

بررسی مقایسه‌ای عملکرد فرهنگی شهرستان‌های استان ایلام

احمد عربشاهی‌کریزی^۱

چکیده

این مقاله با هدف بررسی و مقایسه وضعیت فعالیت‌های فرهنگی انجام شده در شهرستان‌های استان ایلام نوشته شده و در صدد یافتن پاسخی به این سؤال بوده است که شهرستان‌های استان ایلام از لحاظ شاخص‌های توسعه فرهنگی چگونه اولویت‌بندی می‌شوند؟ جامعه آماری این پژوهش، استان ایلام و شهرستان‌های آن (آبدانان، ایلام، ایوان، دره‌شهر، دهلران، شیروان - چرداول، ملکشاهی و مهران) می‌باشد. روش تجزیه و تحلیل داده‌ها و اطلاعات نیز تصمیم‌گیری چندشاخصه و به طور خاص، تکنیک تاپسیس است. شاخص‌ها جهت بررسی وضعیت فعالیت‌های فرهنگی از سالنامه آماری استان ایلام (۱۳۹۰) انتخاب شدند. این شاخص‌ها عبارتند از: تعداد برنامه‌های اجرا شده تئاتر و موسیقی، نمایشگاه‌های برپا شده فرهنگی و هنری، سینماها، چاپخانه‌های تحت نظارت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، کتابخانه‌ها، اماکن مذهبی و زائران حج تمتع و عمره. تجزیه و تحلیل داده‌ها و اجرای مراحل شش‌گانه تکنیک تاپسیس نشان داد که شهرستان ایلام به عنوان بهترین گزینه تعیین شده است و پس از آن به ترتیب، شهرستان‌های دهلران، آبدانان، شیروان - چرداول، دره‌شهر، ایوان، ملکشاهی و مهران در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

واژگان کلیدی: فرهنگ، عملکرد فرهنگی، استان ایلام، تاپسیس.

بیان مسئله

هدف جوامع در هر سطحی که باشند اعم از خانواده، سازمان، شهرستان، استان، کشور و ... دستیابی به رشد و توسعه است و شناسایی خویش، یکی از اولین گام‌هایی است که برای قدم نهادن در این مسیر باید برداشته شود. رشد و توسعه، زمینه‌های مختلفی چون: اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، سیاسی، تکنولوژیکی و ... را شامل می‌شود؛ بنابراین برای آگاهی از نقاط قوت و ضعف خود، باید ابتدا وضعیتمان را در این زمینه‌ها مورد بررسی قرار دهیم تا به طور مؤثر، تصمیم‌گیری، سیاست‌گذاری، برنامه‌ریزی و اجرا را دنبال کنیم و به رشد و توسعه پایدار دست یابیم.

رشد و توسعه، گستره وسیعی را در بر می‌گیرد که در این مقاله بر جنبه فرهنگی آن تمرکز می‌شود. از آنجایی که بررسی دقیق در جامعه بزرگ، میسر نیست با تکیه بر روش مطالعه موردی، از بین استان‌های کشور، استان ایلام به عنوان جامعه آماری انتخاب شد. مسئله اصلی تحقیق حاضر، مقایسه، بررسی و اولویت‌بندی عملکرد شهرستان‌های استان ایلام است که هشت شهرستان (آبدانان، ایلام، ایوان، دره‌شهر، دهلران، شیروان - چرداول، ملکشاهی و مهران) را شامل می‌شود.

ضرورت و اهمیت تحقیق

بعد فرهنگی یکی از مهمترین ابعاد توسعه است؛ چرا که بر سایر ابعاد توسعه تأثیر می‌گذارد. اگر این بعد اصلاح و تقویت شود، زمینه‌ساز توسعه در سایر ابعاد (اقتصادی، تکنولوژیکی، سیاسی، اجتماعی و ...) خواهد بود؛ لذا اهمیت تحقیق حاضر در این است که بر بعد فرهنگی تمرکز دارد و تحلیل و بررسی فرهنگ را در جهت توسعه، ضروری دانسته و مبنا قرار داده است.

برای ترسیم مسیر توسعه و پیشرفت، ابتدا باید از شرایط موجود، آگاهی حاصل کرد. یکی از اولین اقداماتی که در ارتباط با مدیریت استراتژیک باید صورت پذیرد، آشنایی با محیط داخلی و خارجی است تا بتوان به تعیین استراتژی‌های مناسب نایل شد؛ لذا یکی دیگر از موارد ضرورت و اهمیت پژوهش حاضر این است که با بررسی و مقایسه عملکرد شهرستان‌های استان ایلام از لحاظ شاخص‌های فرهنگی، این امکان برای مسئولان فرهنگی در سطوح مختلف استان فراهم می‌آید تا به شناخت کاملی از وضعیت موجود نایل شوند و به سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی مؤثرتری در جهت توسعه فرهنگی استان بپردازند.

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های مختلفی با نگاه متفاوت محققان درباره وضعیت فرهنگی استان ایلام انجام شده است که در ذیل، بعضی از آنها به اختصار بررسی می‌شوند:

- حسین زاده دلیر و ملک‌ی (۱۳۸۵) در پژوهش خود، استان‌های کشور؛ به‌ویژه استان ایلام را از

نظر شاخص‌های توسعه انسانی، مورد بررسی و تحلیل قرار دادند. نتایج بررسی آنها نشان داد که استان‌های تهران، اصفهان، قزوین، گیلان و فارس به دلیل بالا بودن سطح درآمد، آموزش و امید به زندگی، نسبت به سایر استان‌ها در بالاترین سطح و استان‌های سیستان و بلوچستان، کردستان، اردبیل و کهگیلویه و بویراحمد، در پایین‌ترین سطح توسعه انسانی قرار دارند؛ استان ایلام نیز با رتبه ۲۲ در بین استان‌های کشور در جایگاه نامطلوب و نامناسبی قرار گرفته است. آنها (۱۳۸۸) در پژوهشی دیگر، نتیجه گرفتند که دستیابی به توسعه پایدار در بیشتر نواحی شهری، تنها با شناخت ابعاد توسعه پایدار، نقاط قوت و ضعف نواحی شهری، توجه به عوامل (شاخص‌ها) پایدار و تقویت عوامل ناپایدار امکان‌پذیر است؛ در غیر این صورت، نه تنها نواحی شهری پایدار ارتقا نمی‌یابند؛ بلکه روز به روز، وضعیت پایدار آنها کاهش یافته و نواحی ناپایدار همچنان به وضعیت خود ادامه می‌دهند.

- حسین زاده و همکاران (۱۳۹۱) نیز تأثیر عوامل اجتماعی - سیاسی مؤثر بر احساس امنیت را در بین شهروندان شهر ایلام بررسی کردند و به این نتیجه رسیدند که بین متغیرهایی چون: اعتماد اجتماعی، بزه‌دیدگی مستقیم، رعایت حقوق شهروندی و دینداری با برخی از ابعاد احساس امنیت (اجتماعی، سیاسی و اقتصادی) رابطه وجود دارد.

- رضادوست و همکاران (۱۳۸۸) نیز در پژوهش خود با هدف شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت اجتماعی شهروندان جامعه شهری ایلام، ارتباط متغیرهای جنس، وضعیت اشتغال، وضعیت تأهل، رضایت از خدمات شهری، عضویت در تشکل‌های اجتماعی، شرکت در انتخابات و تحصیلات را با متغیر مشارکت اجتماعی شهروندان مورد آزمون قرار دادند. نتایج بررسی آنها نشان داد که مشارکت اجتماعی در بین مردم شهرستان ایلام، هنوز به عنوان یک مؤلفه مدرن شناخته نشده است.

- جعفری‌نیا و بذرافشان (۱۳۹۰) هم به بررسی نقش عوامل فرهنگی در رضایت‌مندی از مهاجرت در شهر ایلام پرداختند. یافته‌های تحقیق آنها نشان داد که بین رضایت‌مندی مهاجران و متغیرهای فرهنگ‌پذیری در مقصد، گرایش‌های مذهبی، وجود شبکه‌های اجتماعی در مقصد، مدت اقامت، امکانات آموزشی، امکانات بهداشتی، فاصله بین مبدأ و مقصد و رفتار مردم در مقصد، رابطه معناداری وجود دارد. نتایج رگرسیون چندگانه نیز نشان داد که متغیر وابسته، به طور مستقیم تحت تأثیر متغیرهای فرهنگ‌پذیری در مقصد، گرایش‌های مذهبی، شبکه‌های اجتماعی، تحصیلات، امکانات آموزشی، امکانات بهداشتی، رفتار مردم در مقصد، مدت اقامت و جنسیت قرار گرفته است.

- انصاری لاری و همکاران (۱۳۹۰) نیز در پژوهشی به مطالعه و بررسی قابلیت‌ها و محدودیت‌های ژئومورفولوژیکی توسعه فیزیکی شهر ایلام و شناسایی مخاطرات ناشی از فرآیندهای ژئومورفولوژیکی پرداختند.

- پیشگاهی فرد و همکاران (۱۳۹۱) تأثیر شکل جغرافیایی استان ایلام بر توسعه‌نیافتگی آن را مورد بررسی قرار دادند و نشان دادند که استان ایلام دارای شکلی طولیل و کشیده با وجود یک زائده در

شمال شرقی است که آن را در زمره شکل‌های دنباله‌دار قرار داده است؛ به عبارت دیگر، این استان از معایب دو شکل طویل و دنباله‌دار برخوردار می‌باشد. این شکل منحصر به فرد، وحدت ساختاری و کار کردی، توسعه متناسب با ظرفیت‌ها، شکل‌گیری هویت جمعی در میان مردم و حس تعلق آنها به استان و در نتیجه مشارکت آنها جهت توسعه استان را با چالش مواجه کرده است.

- نتایج پژوهش مؤمنی و سیدی (۱۳۹۱) نشان‌دهنده عدم توزیع هماهنگ استفاده از شاخص‌های تکنولوژی IT در شهرهای استان ایلام است؛ به طوری که از مجموع ۱۹ شهر مورد مطالعه، شهر ایلام در تخصیص شاخص‌ها، توسعه یافته و دارای رتبه اول بود و شهرهای آبدانان، دهلران، دره‌شهر، مهران، ایوان و بدره نسبتاً توسعه یافته بودند و در رتبه دوم قرار داشتند. شهرهای زرین آباد، لومار، ملکشاهی، چوار، توحید، صالح آباد، کلات، سراپله، موسیان، میمه، آسمان آباد و زرنه نیز عقب‌مانده تر بودند.

- باقری و سلیمان‌نژاد (۱۳۹۲) در پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر منابع هویت اجتماعی جوانان (مطالعه موردی: دهلران- ایلام)»، نتیجه گرفتند که متغیر تحصیلات به عنوان نمادی از تلاش فردی با هویت شخصی افراد، رابطه مثبت و معناداری دارد؛ یعنی با بالا رفتن میزان تحصیلات جوانان، هویت شخصی آنان تقویت شده و از دیگر هویت‌هایی که جنبه گروهی دارند کاسته می‌شود؛ همچنین با سنجش متغیر پایگاه اقتصادی - اجتماعی، مشخص کردند که متغیر اخیر، تنها با هویت قومی، رابطه معنادار داشته و از دیگر منابع هویتی، بیشترین همبستگی را با هویت‌های فردی داشته است تا با هویت‌های جمعی؛ یعنی هر چه پایگاه اقتصادی - اجتماعی افراد بالاتر باشد، نقش هویت‌های جمعی، کم‌رنگ‌تر و نقش هویت شخصی پررنگ‌تر می‌شود؛ همچنین نتایج نشان داد که متغیرهای هویت گروهی و هویت مذهبی، بیشترین سهم را در تکوین هویت اجتماعی فرد دارند.

- قاسمی و رستمی (۱۳۹۳) با بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و میزان توسعه مناطق شهر ایلام به این نتیجه رسیدند که میزان اعتماد بین فردی در بین پاسخگویان، بالاتر از اعتماد عمومی و نهادی است؛ همچنین میزان مشارکت غیررسمی در میان آنان، بالا و میزان مشارکت رسمی، پایین است. بین میزان همیاری، اعتماد نهادی و مشارکت سیاسی با سطح توسعه مناطق شهر نیز رابطه وجود ندارد؛ در نتیجه می‌توان گفت که در جامعه ایلام با وجود اینکه از نظر کالبدی در حال گسترش است؛ اما به واسطه وضعیت آنومیک جامعه از یک سو و تخریب زیست جهان اجتماعی از سوی دیگر که هر دو از پیامد تجربه مدرنیزاسیون است، رابطه توسعه مناطق شهری و سطح سرمایه اجتماعی دچار آشفتگی شده است.

- شماعتی و جمهوری (۱۳۹۳) به بررسی و تحلیل روند تحولات نظام شهری استان ایلام، طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵ پرداختند و نتیجه گرفتند که پدیده نخست شهری، گسست در ساختار سلسله مراتبی، کم‌جمعیتی اکثر شهرها و عدم تعادل و توازن در توزیع فضایی جمعیت شهری از ویژگی‌های شبکه شهری استان است. در سال‌های اخیر اگرچه از میزان نخست شهری کاسته شده و از رقم ۷۷ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۴۸ درصد در سال ۱۳۸۵ رسیده؛ اما شبکه شهری همچنان به لحاظ توزیع فضایی

جمعیت، ناموزون و نامتعادل است.

ادبیات و مبانی نظری تحقیق

در ادامه، قبل از ورود به بحث اصلی، مباحث مختلفی پیرامون عنوان پژوهش؛ از جمله: مفهوم فرهنگ و ویژگی‌های فرهنگ، منابع فرهنگی، توسعه فرهنگی و رابطه فرهنگ و توسعه، مورد بررسی قرار می‌گیرد.

فرهنگ

«توصیف و تشریح فرهنگ، کاری دشوار است؛ زیرا این فرهنگ است که ما را تمام عیار، توصیف و تشریح می‌کند و نه عکس آن؛ چنانکه ژاک دریدا گفته است؛ فرهنگ، نامی است که ما به چیزهایی می‌دهیم غیر قابل دریافت که با کسانی که در اعماق آن به نظاره می‌پردازند، معارضه می‌کند. در زبان فارسی، فرهنگ با مفاهیمی؛ از قبیل: علم، هنر، حرفه، فن، آموزش و آموختن، خرد، ادبیات، آداب معاشرت و سخن و رسم و رسوم مترادف گشته و در دایره‌المعارف بریتانیکا نزدیک به دوست تعریف گوناگون از آن ارائه شده است. در گسترده‌ترین تعریف، مجموعه تکنولوژی، باورها، هنرها، ادبیات، تاریخ، اقلیم، عادات و ساختارهای اجتماعی یک جامعه است. فرهنگ، تجلی کمال و تعالی نوع انسان و جامعه می‌باشد. با توجه به تعاریف متعدد، می‌توان آن را بازتاب اسرار روح و اندیشه آدمی دانست که شامل همه اجزا و عناصر محیطی است که بر پایه هزاران سال تجربه تاریخی در یک محیط جغرافیایی طی زمان شکل گرفته و ریشه در فطرت انسان‌ها و انواع منابع طبیعی در هر نقطه از جهان دارد» (حقیقی، ۱۳۸۸: ۷۷ و ۷۸). «فرهنگ، گذشته از معانی ادب، تربیت، دانش، معرفت، حکمت، هنر و ... به معنی و مترادف با رأی و هوش، عقل و خرد، تربیت درست، آگاهی نیروبخش، قوه تمیز نیک از بد، شناختن حد هر چیز، فضیلت اخلاقی، مجموع صفات پسندیده، فضایل روحی و معنوی، آنچه در دایره اخلاق و رفتار و گفتار خوب قرار می‌گیرد، آرایش جان، مایه آراستگی روح، موجب سروری، سودمندی و بی‌آزاری، مایه نیکامی، تندرستی روان، مایه زنده‌دلی، برتر از گوهر، بزرگی جاه، بهتر از گنج، وقار، بزرگواری، شرف مایه فخر، اساس استقامت و بردباری، مایه شادی و اقبال، معیار و وزن و قد و اعتبار، فرّ و شکوه و جلال، اندیشه درست و خردمندی و درایت به کار رفته است (بزی، ۱۳۸۷: ۳۹). فردوسی در زمینه جایگاه و نقش فرهنگ می‌گوید:

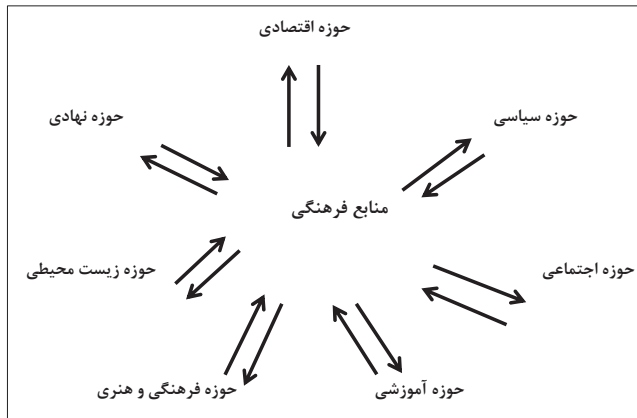
ز گوهر سخن گفتن آسان بود
به فرهنگ باشد روان تندرست

(همان)

که فرهنگ آرایش جان بود
گهر بی هنر زار و خار است و سست

منابع فرهنگی

«هویت فرهنگی جامعه به سه عامل بستگی دارد: تاریخی، زبانی و روان‌شناختی. اهمیت این عوامل در موقعیت‌های تاریخی و اجتماعی متفاوت یکسان نیست. هرگاه این عوامل به طور کامل در یک ملت یا فرد وجود نداشته باشند، هویت فرهنگی آن ناقص خواهد بود. تلفیق موزون این عوامل، وضعیت ایده‌آلی است.»

شکل شماره (۱). منابع فرهنگی

در شکل بالا رابطه‌ای دو طرفه میان منابع فرهنگی و حوزه‌های گوناگون سیاست‌گذاری عمومی (اقتصادی، محیط زیست، حمل و نقل، آموزش و ...) وجود دارد. پیکانی که از سمت حوزه‌های سیاست‌گذاری به طرف منابع فرهنگی ترسیم شده است، به این معناست که در سیاست‌گذاری، باید منابع فرهنگی موجود در هر کدام از این حوزه‌ها را در نظر گرفت. پیکانی که از سمت منابع فرهنگی به سوی حوزه‌های سیاست‌گذاری کشیده شده است، نشان می‌دهد که سیاست‌گذاران، باید فرایندهای فکری‌ای را که سایر کارگزاران حوزه‌های فرهنگی مورد استفاده قرار می‌دهند نیز لحاظ کنند» (بزی، ۱۳۸۷: ۴۱ و ۴۲).

رابطه فرهنگ و توسعه

«رابطه فرهنگ و توسعه از دو دیدگاه، قابل بررسی و حائز اهمیت است: اول اینکه فرهنگ را مجموعه‌ای بدانیم که در تمام عناصر عموماً مساعد یا مانع حرکت توسعه‌ای هستند. در این جایگاه، فرهنگ به عنوان یک مجموعه مؤثر بر فرایند توسعه تلقی می‌شود؛ دوم اینکه فرهنگ را به عنوان مجموعه‌ای که در فرایند توسعه، شکل گرفته و محصول توسعه تلقی می‌شود، بپذیریم. در حالت اول، فرهنگ از عوامل مؤثر بر توسعه است و در حالت دوم، نتیجه توسعه. حالت اول رابطه فرهنگ و توسعه را می‌توان به «فرهنگ توسعه و حالت دوم

را به توسعه فرهنگی تعبیر نمود» (صالح‌نیا و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۴). «دیررس‌ترین درخت میوه خلقت، درخت فرهنگ است و منظور از فرهنگ، شیوه فکر کردن، استنباط و استنتاج در تمامی ابعاد زندگی است. جامعه فرهنگی، جامعه‌ای عقلی است. جامعه‌ای که شیوه حفظ کردن را نمی‌آموزد؛ بلکه طریقه سنگین و عظیم فکر کردن را منتقل می‌کند. هیچ نوع تربیتی، سخت‌تر از تربیت فکر و عقل نیست. ماهیت دیربازده بودن اقدامات و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی ایجاب می‌کند که اهداف درازمدت و به عبارت دیگر، سیاست‌های کلان اقتصادی، اجتماعی، فرهنگ و آموزشی مشخص شوند و برنامه‌ریزی‌های فرهنگی در چارچوب برنامه‌ریزی‌های توسعه ملی قرار گیرند. یکی از راهکارهای دستیابی به توسعه فرهنگی در جامعه، این است که فرهنگ در متن زندگی، مستقر و جایگزین شود، نه آنکه به آن افزوده شود و به صورت پیوست زندگی درآید؛ چه در این صورت، سیاست توسعه فرهنگی، به معنای راستین کلمه، کوششی است برای آنکه فرهنگ، جایی را که به حق از آن اوست، دوباره به چنگ آورد؛ یعنی در زندگی روزانه حضور یابد» (بزی، ۱۳۸۷: ۴۲). «بدون ایجاد بستر مناسب فرهنگی نمی‌توان به دنبال تحقق توسعه در ابعاد دیگر جامعه بود؛ از این روی در سال‌های اخیر، مفهوم توسعه فرهنگی، مورد توجه بسیاری از مجامع جهانی از جمله یونسکو قرار گرفته است. این مفهوم به وسیله سازمان یونسکو در دهه ۶۰ میلادی در جهان رواج یافت و تا آنجا برای این سازمان بااهمیت بود که دهه ۱۹۸۷ تا ۱۹۹۷ توسط این سازمان به عنوان دهه توسعه فرهنگی نامیده شد؛ اما پرسش اساسی این است که فرهنگ یک جامعه چگونه در مقوله توسعه می‌تواند نقش آفرین باشد؟ در پاسخ به این پرسش می‌توان گفت رفتارهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی که در نهادهای یک جامعه تثبیت شده‌اند، نقش عظیمی در فرایند توسعه آن جامعه ایفا می‌کنند. گاهی بروز این رفتارها ناشی از نگرش‌ها و ارزش‌های فرهنگی مسلط در جامعه است؛ بنابراین می‌توان گفت ماهیت این نگرش‌ها و ارزش‌ها که هسته فرهنگی جامعه را تشکیل می‌دهند، تأثیر تعیین‌کننده‌ای بر فرایند توسعه یافتگی کشور دارد. از زاویه‌ای دیگر، نگرش افراد جامعه به مقولات اساسی حیات انسانی، رفتارهای اجتماعی را تحت الشعاع قرار می‌دهد؛ این مقولات عبارتند از: سرشت انسان، رابطه با طبیعت، زمان (گذشته‌گرا، حال‌گرا یا آینده‌نگر بودن)، روابط افراد در جامعه، فلسفه زندگی، رابطه انسان با ماوراءالطبیعه، رابطه انسان با جوامع دیگر و رابطه انسان با علم؛ به این تربیت، ایجاد هرگونه تحولی در یکی از ابعاد زندگی انسان، مستلزم تغییر در نوع نگرش افراد به این مقوله‌ها است. عدم توجه به این مسئله در ارائه الگوی توسعه، نتیجه‌ای جز تشمت اجتماعی و از دست رفتن انسجام درونی جامعه به دنبال نخواهد داشت. اینجاست که مفهوم توسعه فرهنگی به عنوان زمینه‌ساز شکل‌گیری توسعه‌ای

همه‌جانبه مطرح می‌شود. تعابیر مختلفی از توسعه فرهنگی وجود دارد؛ اما می‌توان تعریف ژیرار اگوستین را یکی از تعاریف قابل توجه این مفهوم برشمرد: ایجاد شرایط و امکانات مادی و معنوی مناسب برای افراد جامعه، به منظور شناخت جایگاه آنان، افزایش علم و دانش انسان‌ها، آمادگی برای تحول، پیشرفت و پذیرش اصول کلی توسعه مانند: قانون‌پذیری، نظم و انضباط، بهبود روابط اجتماعی و انسانی، افزایش توانایی‌های علمی، اخلاقی و معنوی برای همه افراد جامعه.

در مجموع، توسعه فرهنگی را می‌توان فرایند ارتقای شئون گوناگون فرهنگ جامعه در راستای اهداف مطلوب دانست که زمینه‌ساز رشد و تعالی انسان‌ها خواهد شد. در اینجا منظور از شئون گوناگون فرهنگ، نگرش‌ها، ارزش‌ها، هنجارها، قوانین و آداب و رسوم می‌باشد. هدف نهایی توسعه فرهنگی در این تعریف، در واقع، غرض اصلی هر نوع توسعه‌ای است؛ یعنی رشد و تعالی انسان در ابعاد مادی و معنوی؛ البته روشن است که دستیابی به این هدف، جز در صورت مناسب بودن بستر زیست انسان، - که همانا جامعه است - محقق نمی‌شود؛ بنابراین در یک الگوی مناسب برای توسعه، باید راهکارهایی برای بهبود شرایط زندگی پیش‌بینی شود» (صالح‌نیا و همکاران، ۱۳۸۹: ۷۲ و ۷۳).

جامعه آماری تحقیق

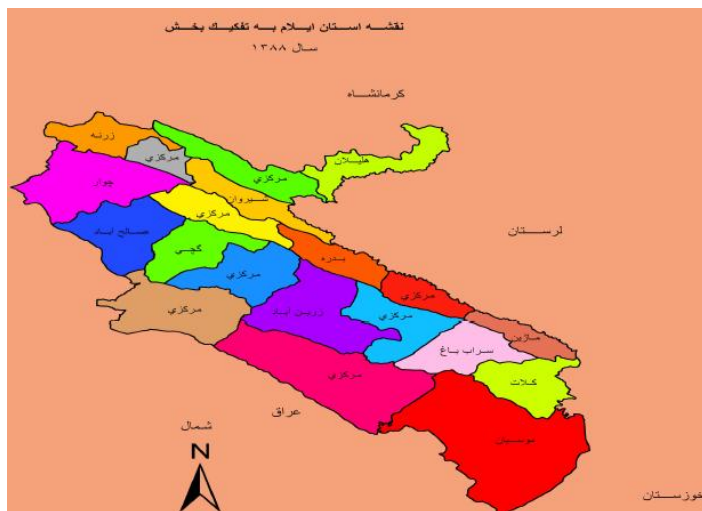
جامعه آماری این تحقیق، استان ایلام و شهرستان‌های آن (آبدانان، ایلام، ایوان، دره شهر، دهلران، شیروان - چرداول، ملکشاهی و مهران) می‌باشد. «استان ایلام با ۲۰ هزار و ۱۳۸ کیلومتر مربع، حدود ۲/۱ درصد از مساحت کل کشور را تشکیل می‌دهد. این استان در غرب سلسله جبال زاگرس، بین ۳۲ درجه و ۳ دقیقه تا ۳۴ درجه و ۲ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۴۵ درجه و ۴۰ دقیقه تا ۴۸ درجه و ۳ دقیقه طول شرقی از نصف‌النهار گرینویچ در گوشه غربی کشور واقع شده است. از جنوب با استان خوزستان، از شرق با استان لرستان و از شمال با استان کرمانشاه همسایه است و از سمت غرب ۴۲۵ کیلومتر، مرز مشترک با کشور عراق دارد.

استان ایلام که دارای ۸ شهرستان، ۲۰ بخش، ۲۱ شهر، ۴۰ دهستان و ۶۳۰ آبادی دارای سکنه است، در منطقه‌ای کوهستانی در حاشیه جنوب غربی رشته کوه زاگرس قرار گرفته است و قسمت زیادی از مساحت آن را مناطق کوهستانی یا تپه‌های ماهور تشکیل می‌دهند که با شیب‌های تندی به دشت‌های کم‌ارتفاع منتهی می‌شوند.

این استان از نظر شرایط اقلیمی، جزو مناطق گرمسیری محسوب می‌شود؛ ولی به علت عرض زیاد جغرافیایی، وجود ارتفاعات و اختلاف درجه حرارت و بارندگی در بخش‌های شمالی، جنوبی و غربی آن، می‌توان مناطق سه‌گانه سردسیری، گرمسیری و معتدل را در آن مشاهده کرد» (سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۰).

شکل شماره (۲). نقشه استان ایلام (مأخذ: سایت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان ایلام)

شکل شماره (۳). نقشه استان ایلام به تفکیک بخش (مأخذ: سالنامه آماری استان ایلام، ۱۳۹۰)

روش تحقیق

روش مورد استفاده در این تحقیق، تصمیم‌گیری چند شاخصه (MADM) است که خود دارای تکنیک‌های متفاوتی می‌باشد. در این تحقیق از تکنیک TOPSIS استفاده شده است.

«مدل‌های بهینه‌سازی از دوران نهضت صنعتی در جهان؛ بخصوص از زمان جنگ دوم جهانی، همواره مورد توجه ریاضیدانان و دست‌اندرکاران صنعت بوده است. تأکید اصلی بر مدل‌های کلاسیک بهینه‌سازی، داشتن یک معیار سنجش (یا یک هدف) می‌باشد. توجه محققان در دهه‌های اخیر، به مدل‌های چند معیاره (MCDM^۱) برای تصمیم‌گیری‌های پیچیده معطوف شده است. ممکن است در این تصمیم‌گیری‌ها به جای استفاده از یک معیار سنجش بهینگی از چندین معیار سنجش استفاده شود. این مدل‌های تصمیم‌گیری به دو دسته عمده تقسیم می‌شوند: مدل‌های چندهدفه (MODM^۲) و مدل‌های چندشاخصه (MADM^۳)؛ مدل‌های چندهدفه به منظور طراحی به کار گرفته می‌شوند؛ در حالی که مدل‌های چندشاخصه به منظور انتخاب گزینه برتر استفاده می‌گردند» (اصغریور، ۱۳۹۲: ۱). «در مدل‌های چند شاخصه، انتخاب یک گزینه از بین گزینه‌های موجود مدنظر است. در یک تعریف کلی، تصمیم‌گیری چندشاخصه به تصمیمات خاصی (از نوع ترجیحی) مانند: ارزیابی، اولویت‌گذاری یا انتخاب از بین گزینه‌های موجود (که گاه باید بین چند شاخص متضاد انجام شود) اطلاق می‌شود» (آذر و رجب‌زاده، ۱۳۹۳: ۲۱).

تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده‌آل^۴ (TOPSIS)

«تاپسیس به عنوان یک روش تصمیم‌گیری چندشاخصه، روشی ساده؛ ولی کارآمد در اولویت‌بندی محسوب می‌شود. چن و هوانگ، این روش را در سال ۱۹۹۲ با ارجاع به کتاب هوانگ و یون (۱۹۸۱) مطرح کردند. الگوریتم تکنیک رتبه‌بندی بر اساس تشابه به حل ایده‌آل، یک تکنیک تصمیم‌گیری چندشاخصه جبرانی بسیار قوی برای اولویت‌بندی گزینه‌ها از طریق شبیه نمودن به جواب ایده‌آل است که به نوع تکنیک وزن‌دهی حساسیت بسیار کمی دارد و پاسخ‌های حاصل از آن، تغییر عمیقی نمی‌کند. در این روش، گزینه انتخاب شده بایستی کوتاه‌ترین فاصله را از جواب ایده‌آل و دورترین فاصله را از ناکارآمدترین جواب داشته باشد» (پورطاهری، ۱۳۹۳: ۱۱۷ و ۱۱۸). «در این روش m گزینه به وسیله n شاخص، مورد بررسی قرار می‌گیرد. هر مسئله به صورت یک سیستم هندسی شامل m نقطه در فضای n بعدی در نظر گرفته می‌شود. هدف این روش، بیشینه کردن فاصله گزینه مورد نظر از مقدار ایده‌آل منفی و کمینه کردن فاصله همان گزینه تا مقدار ایده‌آل مثبت به صورت همزمان

1. Multiple Criteria Decision Making
2. Multiple Objective Decision Making
3. Multiple Attribute Decision Making
4. Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution

است» (امیری و دارستانی فراهانی، ۱۳۹۲: ۱۶). «تاپسیس، یک روش چند معیاره برای شناسایی راه حل از یک مجموعه متناهی از گزینه‌هاست بر اساس اینکه به طور همزمان، حداقل فاصله را از نقطه ایده آل و حداکثر فاصله را از نقطه ضعیف داشته باشد» (اولسان، ۲۰۰۴: ۷۲۱). «نام کامل تاپسیس، «Technique for Order Preference by Similarity to Ideal Solution» یعنی تکنیکی برای رتبه‌بندی بر اساس تشابه به راه حل ایده آل می‌باشد. تاپسیس یک روش تحلیل مناسب برای تعدادی شاخص و گزینه‌های متعدد برنامه در جهت انتخاب می‌باشد. ایده اصلی روش این است که اول شاخص‌های ارزش ایده آل مثبت و ارزش ایده آل منفی را شناسایی کند؛ سپس فاصله بین برنامه تا ایده آل مثبت و ایده آل منفی را محاسبه نماید؛ در نهایت، درجه نزدیکی را به عنوان استاندارد ارزیابی شایستگی و معیار رتبه‌بندی برای برنامه محاسبه می‌کند» (دای و وانگ، ۲۰۱۱: ۴۷۲۹).

مراحل انجام تکنیک تاپسیس

استفاده از تکنیک تاپسیس برای تصمیم‌گیری، شامل ۶ مرحله می‌باشد:

۱. کمی کردن و بی‌مقیاس‌سازی ماتریس (N): برای بی‌مقیاس‌سازی، فرمول زیر را به کار می‌بریم:

$$n_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{i=1}^m a_{ij}^2}}$$

۲. به دست آوردن ماتریس بی‌مقیاس موزون (V): ماتریس بی‌مقیاس شده (N) را در ماتریس قطری وزن‌ها ($W_{n \times n}$) ضرب می‌کنیم؛ یعنی:

$$V = N * W_{n \times n}$$

۳. تعیین راه حل ایده آل مثبت و راه حل ایده آل منفی: راه حل ایده آل مثبت (V_j^+) و ایده آل منفی (V_j^-)، این گونه تعریف می‌شوند:

$$(V_j^+) = [V \text{ برادر بهترین مقادیر هر شاخص ماتریس } V]$$

$$(V_j^-) = [V \text{ برادر بدترین مقادیر هر شاخص ماتریس } V]$$

«بهترین مقادیر» برای شاخص‌های مثبت، بزرگ‌ترین و برای شاخص‌های منفی، کوچک‌ترین مقادیر است و «بدترین» برای شاخص‌های مثبت، کوچک‌ترین و برای شاخص‌های منفی بزرگ‌ترین مقادیر است.

۴. به دست آوردن میزان فاصله هر گزینه تا ایده آل‌های مثبت و منفی: فاصله اقلیدسی هر گزینه تا ایده آل مثبت (d_j^+) و فاصله هر گزینه تا ایده آل منفی (d_j^-)، با فرمول‌های زیر حساب می‌شود:

$$d_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^+)^2}, i = 1, 2, \dots, m$$

$$d_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (V_{ij} - V_j^-)^2}, i = 1, 2, \dots, m$$

۵. تعیین نزدیکی نسبی (GL^*) یک گزینه به راه‌حل ایده‌آل:

۶. رتبه‌بندی گزینه‌ها: هر گزینه‌ای که CL آن بزرگتر باشد، بهتر است» (مؤمنی و شریفی سلیم، ۱۳۹۱: ۱۶۰ و ۱۶۱).

تجزیه و تحلیل اطلاعات و یافته‌ها

در این قسمت، ابتدا با تعیین گزینه‌ها و معیارها، ماتریس داده‌ها را برای تکنیک تاپسیس تشکیل می‌دهیم؛ چنان که گفته شد، جامعه آماری این تحقیق، استان ایلام مشتمل بر هشت شهرستان است؛ بنابراین گزینه‌های ما شهرستان‌های موجود در استان ایلام (آبدانان، ایلام، ایوان، دره‌شهر، دهلران، شیروان - چرداول، ملکشاهی و مهران) می‌باشند.

معیارهای متفاوتی جهت بررسی وضعیت فعالیت‌های فرهنگی در جامعه و شهر وجود دارد. در این پژوهش سعی شده است معیارهایی مورد استفاده قرار گیرد که اطلاعات معتبر مستند راجع به آنها وجود داشته باشد؛ لذا با رجوع به سالنامه آماری استان ایلام (۱۳۹۰)، معیارهای فرهنگی که آمار و ارقام مربوط به آنها موجود بود به عنوان معیارهای مورد استفاده پژوهش انتخاب شدند. این معیارها عبارتند از: تعداد سینماها، برنامه‌های اجراشده تئاتر و موسیقی، نمایشگاه‌های برپا شده فرهنگی و هنری، چاپخانه‌های تحت نظارت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، کتابخانه‌ها، اماکن مذهبی و زائران حج تمتع و عمره. اکنون با مشخص شدن گزینه‌ها و معیارها می‌توان ماتریس داده‌ها را برای تکنیک تاپسیس به صورت ذیل تشکیل داد:

جدول شماره (۱): ماتریس داده‌ها برای روش تاپسیس

تعداد زائران حج تمتع و عمره	تعداد اماکن مذهبی	تعداد چاپخانه‌های تحت نظارت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی	تعداد نمایشگاه‌های برپا شده فرهنگی و هنری	تعداد برنامه‌های اجراشده تئاتر و موسیقی	تعداد سینما	تعداد
۴۳	۸۰	۵	۴	۲۷	۱	آبدانان
۱۳۹۵	۱۳۵	۲۴	۸	۱۰۵	۱	ایلام
۶۴	۷۸	۲	۳	۲۵	۰	ایوان
۴۸	۱۱۷	۶	۳	۱۰	۰	دره‌شهر
۱۰۲	۱۱۱	۳	۷	۲۰۰	۰	دهلران
۶۴	۱۴۶	۴	۷	۰	۰	شیروان - چرداول
۱۲۳	۶۶	۰	۲	۷	۰	ملکشاهی
۴۹	۷۴	۲	۳	۵	۰	مهران

در ادامه، با توجه به اطلاعات در دسترس، به اجرای تکنیک تاپسیس در شش مرحله اقدام شد: مرحله ۱: کمی کردن و بی‌مقیاس‌سازی ماتریس؛ مرحله ۲: به دست آوردن ماتریس بی‌مقیاس موزون؛ مرحله ۳: تعیین راه‌حل ایده‌آل مثبت و راه‌حل ایده‌آل منفی؛ مرحله ۴: به دست آوردن میزان فاصله هر گزینه تا ایده‌آل‌های مثبت و منفی؛ مرحله ۵: تعیین نزدیکی نسبی یک گزینه به راه‌حل ایده‌آل و مرحله ۶: رتبه‌بندی گزینه‌ها. نتایج اجرای این مراحل از طریق نرم‌افزار، در شکل ذیل نمایش داده می‌شود:

شکل شماره (۴). خروجی‌های نرم‌افزار در روش تاپسیس

Using Entropy method	W ₁	W ₂	W ₃	W ₄	W ₅	W ₆	W ₇
	۰/۰۲۰۲	۰/۲۸۳۸	۰/۰۴۰۷	۰/۱۵۱۷	۰/۱۰۸۹	۰/۰۱۴۷	۰/۳۸
Result	A ₁	A ₂	A ₃	A ₄	A ₅	A ₆	A ₈
	۰/۰۹۴۴	۰/۷۸۱۴	۰/۰۷۵۶	۰/۰۹۱۶	۰/۳۹۹۹	۰/۰۴۹۵	۰/۰۳۴۳
Best alternative is A ₂							
The ranking of alternative: A ₂ >A ₅ >A ₁ >A ₆ >A ₄ >A ₃ >A ₇ >A ₈							

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

در این پژوهش، فعالیت‌های فرهنگی صورت گرفته در شهرستان‌های استان ایلام، مورد مقایسه قرار گرفت و از تکنیک تاپسیس، جهت انجام تجزیه و تحلیل‌های لازم، استفاده شد که نتایج آن در شکل شماره (۴) نمایش داده شد. وزن‌های به دست آمده برای هر یک از شاخص‌ها با استفاده از روش آنتروپی از این قرار است: تعداد سینما، ۰/۰۲۰۲؛ تعداد برنامه‌های اجرا شده تئاتر و موسیقی، ۰/۲۸۳۸؛ تعداد نمایشگاه‌های برپا شده فرهنگی و هنری، ۰/۰۴۰۷؛ تعداد چاپخانه‌های تحت نظارت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۰/۱۵۱۷؛ تعداد کتابخانه‌ها، ۰/۱۰۸۹؛ تعداد اماکن مذهبی، ۰/۰۱۴۷ و تعداد زائران حج تمتع و عمره، ۰/۳۸؛ بنابراین به ترتیب، معیارهای زائران حج تمتع و عمره، تعداد برنامه‌های اجرا شده تئاتر و موسیقی، تعداد چاپخانه‌های تحت نظارت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی و تعداد کتابخانه‌ها دارای بیشترین اهمیت قلمداد شده‌اند؛ همچنین، پژوهش نشان داد که شهرستان ایلام به عنوان بهترین گزینه تعیین شده است؛ به طور کلی، رتبه‌بندی گزینه‌ها از این قرار است: ایلام، دهلران، آبدانان، شیروان - چرداول، دره‌شهر، ایوان، ملکشاهی و مهران.

همانگونه که در متن مقاله اشاره شد، تغییرات فرهنگی، بسیار زمان‌بر است؛ لذا به فعالان این حوزه، توصیه می‌شود صبر و حوصله کافی داشته باشند. انجام اقدامات مؤثر فرهنگی، وظیفه یک ارگان خاص نیست؛ بلکه همه ارگان‌ها و سازمان‌ها؛ حتی افراد سطوح مختلف جامعه در این زمینه نقش دارند؛ هرچند به طور خاص، انتظار می‌رود همه ارگان‌های مرتبط با حوزه فرهنگ، دست به دست هم دهند و با هماهنگی و هم‌افزایی و دوری از موازی‌کاری و کار جزیره‌ای در این زمینه، اقدامات مؤثر را به ثمر برسانند. پیشنهاد می‌شود مسئولان فرهنگی استان، ابتدا با نگاهی موشکافانه، به شناسایی دقیق مشکلات، آسیب‌ها و چالش‌های فرهنگی اقدام کنند؛ سپس به بررسی راهکارهای مختلف در این باره بپردازند. در قدم بعدی باید به سیاست‌گذاری‌ها و تصمیم‌سازی‌های مؤثر در جهت بهبود وضعیت فرهنگی اقدام شود. نکته مهم این است که تعیین خط‌مشی‌ها، سیاست‌گذاری و تصمیم‌گیری‌ها زمانی مؤثر واقع خواهد شد که مسئولان، مرحله اجرا را با جدیت دنبال کنند و همزمان به نظارت کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت بپردازند تا در صورت نیاز، به موقع، به تغییر و اصلاح در سیاست‌ها، تصمیمات و فرایندها بپردازند و در جهت اعتلای فرهنگ و دستیابی به رشد و توسعه، مسیری صحیح را بپیمایند.

منابع و مأخذ

الف) فارسی

- آذر، عادل و علی رجبزاده؛ (۱۳۹۳)، تصمیم‌گیری کاربردی رویکرد MADM، تهران: نگاه دانش.
- اصغرپور، محمدجواد؛ (۱۳۹۲)، تصمیم‌گیری چندمعیاره، تهران: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران.
- امیری، مقصود و احمد دارستانی فراهانی؛ (۱۳۹۲)، تصمیم‌گیری با معیارهای چندگانه، تهران: کیان.
- انصاری لاری، احمد، اسماعیل نجفی و سیده فاطمه نوربخش؛ (زمستان ۱۳۹۰)، «قابلیت‌ها و محدودیت‌های ژئومورفولوژیکی توسعه فیزیکی شهر ایلام»، آمایش محیط، دوره ۴، شماره ۱۵.
- باقری، معصومه و محمد سلیمان‌نژاد؛ (بهار ۱۳۹۲)، «عوامل مؤثر بر منابع هویت اجتماعی جوانان (مطالعه موردی: دهلران-ایلام)»، جامعه‌شناسی مسائل اجتماعی ایران، سال دوم، شماره ۴.
- بزی، خدارحم؛ (زمستان ۱۳۸۷)، «تأملی بر فرهنگ و اثرگذاری آن بر توسعه»، رشد آموزش جغرافیا، دوره بیست و سوم، شماره ۸.
- پورطاهری، مهدی؛ (۱۳۹۳)، کاربرد روش‌های تصمیم‌گیری چندشاخصه در جغرافیا، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت).
- پیشگاهی فرده، زهرا، بهادر غلامی، فاطمه‌السادات میراحمدی، عبدالکریم ویسی و سعید خلیلی؛ (زمستان ۱۳۹۱)، «بررسی تأثیرات شکل جغرافیایی استان ایلام بر توسعه‌نیافتگی آن»، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال دوم، شماره ۸.
- جعفری‌نیا، غلامرضا و محمد بذرافشان؛ (پاییز و زمستان ۱۳۹۰)، «بررسی نقش عوامل فرهنگی در رضایت‌مندی از مهاجرت (مطالعه موردی: شهر ایلام)»، علوم اجتماعی، سال هشتم، شماره ۲.
- حسین‌زاده، علی‌حسین، عبدالرضا نواح و زهرا سادهمیری؛ (بهار ۱۳۹۱)، «بررسی تأثیر عوامل اجتماعی سیاسی بر احساس امنیت (مورد مطالعه: شهروندان شهر ایلام)»، مطالعات مدیریت انتظامی، سال هفتم، شماره ۱.
- حسین‌زاده دلیر، کریم و سعید ملکی؛ (بهار و تابستان ۱۳۸۵)، «بررسی وضعیت شاخص‌های توسعه انسانی در استان ایلام»، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، دوره ۳، شماره ۶.
- حقیقی، علی‌محمد؛ (بهار و اسفند ۱۳۸۸)، «بررسی نقش فرهنگ در توسعه پایدار (تحلیل موردی: فرهنگ ایران)»، مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره ۳۷ و ۳۸.
- رضادوست، کریم، علی‌حسین حسین‌زاده و حمید عابدزاده؛ (پاییز ۱۳۸۸)، «بررسی عوامل مؤثر در مشارکت اجتماعی شهروندان، جامعه شهری شهر ایلام»، جامعه‌شناسی کاربردی، سال بیستم، شماره ۳.
- سالنامه آماری استان ایلام؛ (۱۳۹۰)، مرکز آمار ایران.
- سایت اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان ایلام؛ www.ilam.farhang.gov.ir
- شمعی، علی و علی محمد جمهوری؛ (تابستان ۱۳۹۳)، «بررسی و تحلیل روند تحولات نظام شهری استان ایلام طی سال‌های ۱۳۴۵ تا ۱۳۸۵»، برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال چهارم، شماره ۱۴.
- صالح‌نیا، نرگس، جلال دهنوی و امین حق‌نژاد؛ (مرداد و شهریور ۱۳۸۹)، «نقش فرهنگ در توسعه اقتصادی»، مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره ۴۳ و ۴۴.
- قاسمی، یارمحمد و بتول رستمی؛ (پاییز ۱۳۹۳)، «بررسی رابطه بین سرمایه اجتماعی و میزان توسعه مناطق شهر ایلام»، برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، دوره پنجم، شماره ۲۰.
- ملکی، سعید و کریم حسین‌زاده دلیر؛ (پاییز و زمستان ۱۳۸۸)، «رتبه‌بندی نواحی شهری از نظر شاخص‌های توسعه پایدار با استفاده از روش‌های تحلیل عاملی و تاکسونومی (شهر ایلام)»، جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، سال هفتم، شماره ۱۳.
- مؤمنی، منصور و علیرضا شریفی سلیم؛ (۱۳۹۱)، مدل‌ها و نرم‌افزارهای تصمیم‌گیری چندشاخصه، تهران: مؤلف.
- مؤمنی، مهدی و علی‌نظر سیدی؛ (پاییز ۱۳۹۱)، «بررسی تحلیلی از توسعه‌یافتگی شاخص‌های IT در استان ایلام»، چشم‌انداز زاگرس، دوره ۴، شماره ۱۳.

ب) انگلیسی

- Olson, D. L. (2004). «Comparison of Weights in TOPSIS Models». *Mathematical and Computer Modelling* 727-721 (2004) 40.
- Dai, Lixin and Wang, Jianfang (2011). «Evaluation of the Profitability of Power Listed Companies Based on Entropy Improved TOPSIS Method». *Procedia Engineering* (2011) 15 4732 - 4728.

